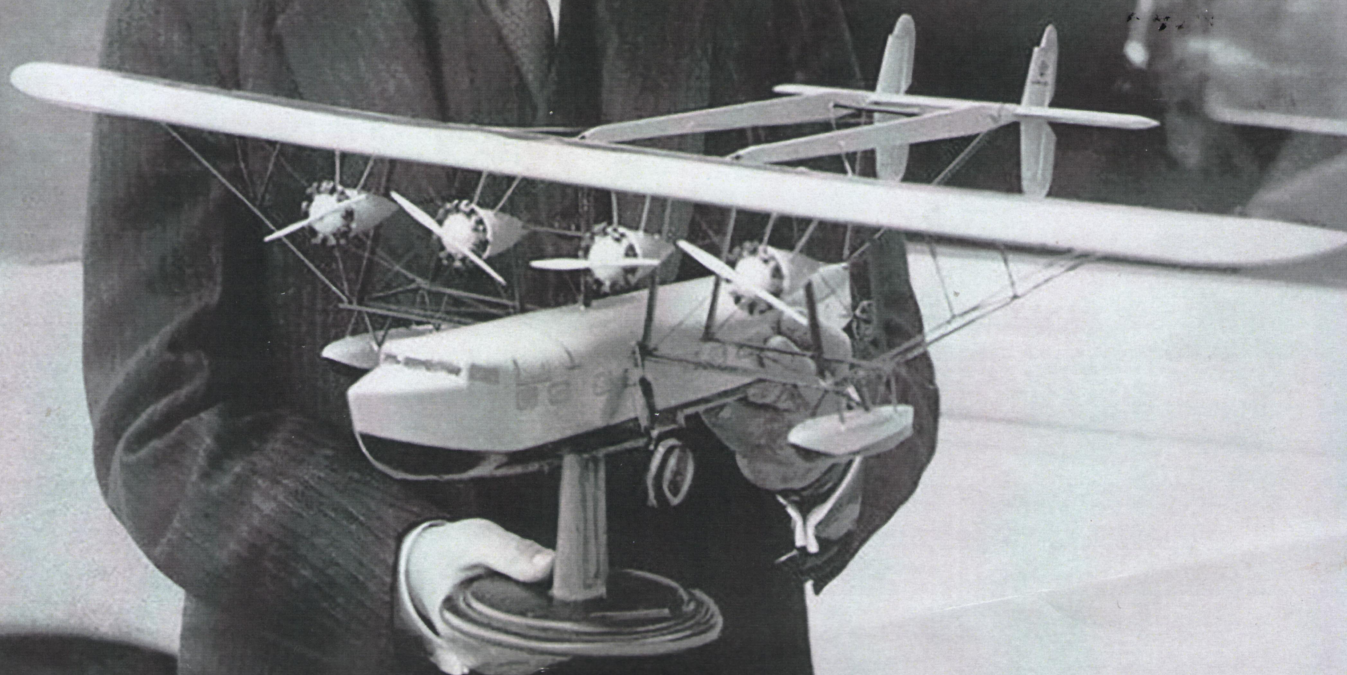


ІСТОРІЯ

В РІДНІЙ ШКОЛІ

Передплатний
індекс 68833

№ 1, 2021



Фінікія та Карфаген
Всесвітня історія, 6 клас

Юридичні задачі як педагогічний інструмент

«Бог гелікоптерів»: історія кохання Ігоря Сікорського

ДЕТАЛЬНІШЕ НА PEDPRESA.UA



видавництво
**ПЕДАГОГІЧНА
ПРЕСА**
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО

ІСТОРІЯ

В РІДНІЙ ШКОЛІ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

№ 1 (225)

СІЧЕНЬ-ЛЮТИЙ 2021

Виходить 6 разів на рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Журнал заснований у 1995 році

До січня 2012 року виходив під назвою
«Історія в школах України»

До січня 2014 року виходив під назвою
«Історія в сучасній школі»

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 20000-9800 Р від 25.06.2013 р.

Передплатний індекс **68833**

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Тетяна ЛАДИЧЕНКО, завідувачка кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова, кандидат історичних наук, професор

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Тамара БАККА, заступник головного редактора, доцент кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова, кандидат педагогічних наук

Раїса СВТУШЕНКО, головний спеціаліст департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОН України

Костянтин БАХАНОВ, професор кафедри педагогіки Бердянського державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук

Ігор ВЕТРОВ, проректор з навчально-методичної роботи гуманітарних факультетів НПУ імені М. П. Драгоманова, кандидат історичних наук, професор

Жанна ГАВРИЛЮК, учитель історії Київської гімназії «Диалог», кандидат педагогічних наук

Ігор ГИРИЧ, заввідділом джерелознавства Інституту української археографії та джерелознавства імені Грушевського НАН України, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Олександр ДАВЛЕТОВ, професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету, кандидат історичних наук

Віктор ДАНИЛЕНКО, завідувач відділу історії України 2-ої половини ХХ століття Інституту історії НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор

Олександр ЖЕЛІБА, доцент Ніжинського державного університету імені М. Гоголя, кандидат педагогічних наук

Ніна ЗАГРЕБЕЛЬНА, доцент кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова, кандидат історичних наук

Яніна КАМБАЛОВА, доцент кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова, кандидат педагогічних наук

Ігор КОЛЯДА, професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор історичних наук

Лілія КУЛІКОВА, перший проректор Херсонської державної морської академії, доктор педагогічних наук, професор

Тетяна МЕЛЕЩЕНКО, декан історичного факультету НПУ імені М. П. Драгоманова, кандидат історичних наук, доцент

Олександр СУШКО, професор кафедри історії та археології слов'ян НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор історичних наук, професор

Олександр РЕСНТ, заступник директора Інституту історії України НАНУ, член-кореспондент НАНУ, доктор історичних наук, професор

Сергій ТРОЯН, професор кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій Національного авіаційного університету, доктор історичних наук

Федір ТУРЧЕНКО, завідувач кафедри новітньої історії України Запорізького національного університету, доктор історичних наук, професор

Ігор ЩУПАК, директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», кандидат історичних наук

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ. НАУКА — ВЧИТЕЛІВІ

Ігор Райківський

Галичина в ідейних поглядах і діяльності
Кирило-Мефодіївського братства
До 175-річчя від заснування

2

Євген Луняк

Андрій Розумовський: між пристрастями
та імперським обов'язком

9

ПРАКТИКА. ДОСВІД

Галина Шевченко

Фінікія та Карфаген
Всесвітня історія, 6 клас

15

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛІВІ

Наталія Ігнатенко

Реалізація ідей технології проблемного
навчання при вивченні історії у закладі
загальної середньої освіти

21

ШКІЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО

Олександр Кузьменко

Юридичні задачі як педагогічний інструмент

24

ПОСТАТЬ В ІСТОРІЇ

Ігор Коляда

«Бог гелікоптерів»: історія кохання
Ігоря Сікорського

31

ЦІКАВО ЗНАТИ

Ігор Коляда

«Студентське гніздо Василя Симоненка»:
вулицями Києва (до історії будівлі на вулиці Освіти)
До 85-річчя з дня народження Василя Симоненка

34

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Цей день в історії. Січень. Лютий

44

ГАЛИЧИНА В ІДЕЙНИХ ПОГЛЯДАХ І ДІЯЛЬНОСТІ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО БРАТСТВА

До 175-річчя від заснування

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ, доктор історичних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ), завідувач кафедри історії України і методики викладання історії

У січні 2021 р. виповнилося 175 років від часу заснування в Києві Кирило-Мефодіївського братства – рубіжної події в історії України, що означала першу, хоч і невдалу, спробу політизації національного руху. Це стало відправною точкою для наступних поколінь борців за українську національну державу. Передова українська інтелігенція висловила прагнення не лише займатися науковою діяльністю на ниві українознавства, розвитком нової української літератури, а й ставити політичні питання в річищі побудови майбутнього суспільства на демократичних засадах, проголошення національно-державної незалежності у формі конфедерації слов'янських народів на чолі з Україною. За визнанням М. Грушевського, «нова Україна веде свій початок від товариства 1846 р., від кирило-мефодіївських братчиків»¹. Однією з маловідомих сторінок в історії братчиків є тема «Кирило-Мефодіївське товариство і Галичина». У пропонованій статті автор поставив за мету висвітлити місце і роль краю в ідейних поглядах та діяльності кирило-мефодіївців, зокрема їх вплив на Галичину і взаємини з країнами.

Сучасна шкільна програма з історії України для 9 класу приділяє значну увагу діяльності Кирило-Мефодіївського братства. Зокрема, при вивченні розділу 1 «Українські землі у складі Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.» навчально-пізнавальна діяльність передбачає, щоб учні зрозуміли «програмні положення та ідейні засади» кирило-мефодіївців, «розбіжності в цілях українського, російського і польського рухів на території України», уміли пояснити їх місце і роль у національному русі, «обґрунтувати судження про історичне значення» постатей провідних діячів товариства Т. Шевченка, М. Костомарова і П. Куліша². Очевидно, для реалізації поставленої мети вчителю необхідно використовувати широкий джерельний матеріал, зацікавлювати учнів маловідомими фактами про життя і діяльність братчиків, давати більше інформації, ніж шкільний підручник. Пропонована тема має важливе значення для усвідомлення єдності історичного процесу на українських землях у XIX ст., ідеї соборності, втілення в життя сучасних вимог до суспільствознавчої та історичної освіти, зокрема виховання патріотизму, забезпечення духовної єдності, наступності і спадкоємності поколінь.

Історія Кирило-Мефодіївського братства містить чимало маловідомих або недостатньо досліджених в історичній науці сюжетів. Упродовж майже 150 років – від розгрому російським царизмом і до проголошення незалежності України – вона висвітлювалася спотворено, а то й замовчувалася, слідчі матеріали в справі кирило-мефодіївців у III жандармському відділі були засекречені. Доцільно звернути увагу школярів на той факт, що перша повна публікація документів з історії кирило-мефодіївців побачила світ аж у 1990 р., коли після тривалих перешкод і зволікань з боку компартійно-радянської номенклатури в 1990 р. у Києві вийшли друком матеріали слідства над братчиками під назвою «Кирило-Мефодіївське товариство» в 3-х томах (упорядники: М. Бутич, І. Глизь та О. Франко). У сучасній школі національне відродження XIX – початку XX ст. має розглядатися, за словами В. Сарбея, «як два потоки – однакові за змістом, паралельні за напрямком, одночасні у певних хронологічних рамках, але розмежовані територіально: один протікав на українських землях під владою Російської імперії, а другий – під владою Австрійської (пізніше – Австро-Угорської) імперії»³.

Учитель повинен дати розуміння дев'ятикласникам, що українська національна єдність, тобто соборність існувала в «довгому» XIX ст., незважаючи на зусилля імперських урядів, що намагалися реалізувати свої великодержавні проекти. Сучасна шкільна програма і підручники з історії в 9 класі побудовані так, що матеріал висвітлюється окремо для російської та австрійської частини України. Однак завдання вчителя полягає в тому, щоб у кожному розділі наводити «містки» між українськими землями обабіч австро-російського кордону. Так, на уроках про українські землі у складі Російської імперії (наприклад, розділи 1, 4 шкільної програми) необхідно згадувати про австрійську частину України і, навпаки, висвітлюючи різні аспекти історії на західноукраїнських землях, – давати коротку інформацію про Наддніпрянщину та її вплив на суспільні процеси в краї. Прикладом для висвітлення наддніпрянсько-галицьких зв'язків є уроки про діяльність кирило-мефодіївців, що подаються в шкільній програмі в рамках вивчення суспільних рухів на підросійській Україні першої половини XIX ст., але історичне значення това-

риства вийшло за межі Наддніпрянщини, мало всеукраїнське значення.

Кирило-Мефодіївське братство, що діяло в Києві 1846–1847 рр., проявляло інтерес до підвладних Австрії етнічних українських земель у складі Габсбурзької монархії. Актуальні події в Галичині, як свідчать опубліковані документи, обговорювалися на засіданнях товариства. Так, студент О. Тулуб на допиті у справі кирило-мефодіївців свідчив, що братчики порушували питання про становище краю: «Об австрийцах особенно говорили по отношению к последнему их поступку в Галиции (мова йшла про селянське повстання в Західній Галичині 1846 р. – *І. Р.*), причем с негодованием отзывались о варварской политике Меттерниха»⁴. Кирило-мефодіївці вперше обґрунтували політико-державницьку перспективу національної ідеї, вірили в майбутнє України, але в їх програмних документах конкретно не ставилося питання про етнічні межі українського народу, долю австрійської Галичини. Виклад історичного матеріалу в «Книзі буття українського народу» М. Костомарова закінчується остаточною ліквідацією Гетьманщини в останній третині XVIII ст.

Діяльність кирило-мефодіївців мала ідейний вплив на Галичину. Лідери товариства зробили вагомий внесок у народознавчі дослідження і розвиток нової української літератури, що знайшов відгук серед діячів «Руської трійці» та їх послідовників. Галичани проявляли інтерес до творчості М. Костомарова, Т. Шевченка і П. Куліша. Зокрема, на прохання Я. Головацького І. Срезневський надіслав йому екземпляр дисертації М. Костомарова «Про історичне значення руської народної поезії», захищеної в 1844 р., у недатованому листі харківський дослідник просив вибачення за затримку з відповіддю («ни л нивъ, ни забыль, а частію дла много, частію переписка была дорога»)⁵. Я. Головацький уже в 1843 р. мав у своїй бібліотеці отримані від І. Срезневського збірки «Вітка» та «Українські балади» М. Костомарова, і про що довідуємося з листування чеха К. Запа⁶. П. Лукашевич подарував І. Вагилевичу поетичну збірку «Вітка», видану в Харкові 1840 р. На першій сторінці містився надпис «Изъ книгъ Ивана Вагилевича 1844 г. даръ отъ П. А. Лукашевича, дня 30/18 сухого» (слов'янська назва березня. – *І. Р.*). Видання зберігається у відділі рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки (далі – ЛННБ) ім. В. Стефаника⁷.

Народознавчі дослідження і твори нової української літератури, що вийшли друком на підросійській Україні в першій половині XIX ст., були важкодоступними для передової галицької інтелігенції через досить високі ціни на закордонну літературу і цензурні перешкоди. «Мы ходили,

узнавали, просили, ходатайствовали», – писав Я. Головацький у спогадах на схилі віку про бажання отримати замовлену українську літературу в Росії. Він придбав «Енеїду» І. Котляревського та «Историю Малой России» Д. Бантиша-Каменського, заплатив польському книготорговцю Я. Мілліковському немало суму (29 гульденів), дець через десять місяців (!) видання з'явилися у Львові, але довелося ще майже півтора роки (!) чекати дозволу цензора. Власті не хотіли, щоб, за словами Я. Головацького, «галицькіє русини знакомились съ русской литературой ...»⁸. Як наслідок, у Галичині в 1830–1840-х рр. набули поширення рукописні копії творів українських письменників і вчених із Наддніпрянщини.

Я. Головацький, поряд з «Енеїдою» та уривком з «Наталки Полтавки» І. Котляревського, творами Л. Боровиковського, О. Бодяньського, Є. Гребінки, П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка, А. Метлинського (Могилі), М. Максимовича та ін.⁹, зробив власноруч копії праць М. Костомарова, Т. Шевченка і П. Куліша. З-поміж творів М. Костомарова на початку 1840-х рр. Я. Головацький переписав уривки з історичних драм «Сава Чалий» і «Переяславська ніч» з харківських видань 1838 і 1841 рр.¹⁰, його ранні поезії зі збірки «Українські балади» (Харків, 1839 р.)¹¹. Збереглися переписані Я. Головацьким вірші «Стежки», «Рожа», «Веснянка», «Улиця»¹² та «Кінь»¹³, у кінці кожного з них вказано автора – «Іеремія Галка» (псевдонім М. Костомарова), та поезія «І. І. Срезневському», опублікована в харківській збірці «Вітка» 1840 р.¹⁴. Увагу Я. Головацького привернули перші твори Т. Шевченка («На вічну пам'ять Котляревському», «Вітре буйний, вітре буйний!», «До українського писака» («До Основ'яненка»), «Перебендя» і глава з поеми «Гайдамаки»), переписані з альманаху Є. Гребінки «Ластівка» 1841 р. та другого видання «Кобзаря» 1844 р.¹⁵, а також П. Куліша – твір «Циган» (уривок з казки), що друкувався в Гребінчиному альманасі в Петербурзі¹⁶.

Копіюванням кращих зразків нової української літератури займався й І. Вагилевич, що, правда, з меншою активністю. Колишній діяч «Руської трійці» власноруч переписав твори М. Костомарова «Максим Перебийніс» і «Згадка» з поетичних збірок «Українські балади» (1839 р.) та «Вітка» (1840 р.)¹⁷, разом з працями І. Котляревського, Є. Гребінки, А. Метлинського, Л. Боровиковського та ін.¹⁸. У записках І. Вагилевича нерідко вживаються латинські букви, автор робив копії з творів не лише українських письменників, але й галичан М. Шашкевича, І. Гушалевича та ін. Копії названих праць зберігаються у відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника. На жаль, немає достовірних свідчень, чи переписував твори новочасного українського письмен-

ства лідер «Руської трійці» М. Шашкевич, який помер через важку хворобу в злиднях на 33-му році життя в 1843 р. Однак не викликає сумнівів, що художня література з Наддніпрянщини мала визначальний вплив на формування його світогляду. За спогадами Я. Головацького, він побачив у ній «живий приклад, ... загадав великою гадку: утворити чисто народну словесність южноруську, і сесій гадці вірен остав до кінця»¹⁹.

Випадки переписування художніх і наукових творів з підросійської України, в т. ч. кирило-мефодіївців, не були в Галичині поодинокими й пізніше, зокрема з проникненням на початку 1860-х рр. творчості Т. Шевченка. Так, Шевченкові твори і розвідки про нього переписували О. Барвінський²⁰, М. Павлик²¹ та ін. Збереглися виписки О. Барвінського в молоді роки із «Записок о Южной Руси» П. Куліша²². За словами народо-вського діяча, крім «Кобзаря», якого знав майже напам'ять, він уважно вивчав творчість І. Котляревського, П. Куліша, Марка Вовчка та ін., «робив собі виписки не тільки рідше уживаних слів, але й зворотів та гарних уступів в тих творах, навчився багато «українських висловів...»²³. «Новий, нечуваний світ отворив ся нам із «Кобзаря», – згадував Остап Терлецький. – Коли з'явився був 1863 чи 64 року в Станіславові (тепер – м. Івано-Франківськ) один екземпляр «Гайдамаків», ... то його за пару день майже на шматки рознесли»²⁴. Відомості про Т. Шевченка доходили до Галичини, але його поезії були доступні одиницям і до початку 1860-х рр. не мали відчутного впливу на культурне життя краю²⁵.

Діячам «Трійці» в 1840-х рр. не судилося усвідомити переломне значення творчості Т. Шевченка в розвитку української літератури і національного руху загалом. Вібліотека Оссолінеум у Львові не мала першого видання «Кобзаря» 1840 р.²⁶. Насамперед це пояснювалося малодоступністю українських книжок для галичан у першій половині XIX ст. Від імені тогочасної наддніпрянської інтелігенції П. Лукашевич із жалем писав І. Вагилевичу 6 липня 1844 р.: «Наша кореспонденція съ Галицією такъ затружена, нибы съ Китаемъ»²⁷. Я. Головацький зробив рукописні копії з другого видання Шевченкових творів 1844 р. – поеми «Гайдамаки», віршів «До Основ'яненка», «Перебендя» та «Іван Підкова», з посиланням на джерело: «См. Чигиринскій Кобзарь и Гайдамаки соч. Т. Шевченка СПб. 1844»²⁸. У статті 1843 р. він, зробивши аналіз «молодої словесності сусідньої і сородної України», назвав найталановитіших послідовників «несмертельного Котляревського» – Основ'яненка, Карпенка, Купрієнка, Бодянського, Гребінку, Шевченка, Галку, Могилу, Тополю. Як бачимо, прізвище Т. Шевченка опинилося в середині списку поряд із маловідомими літераторами²⁹.

І. Вагилевич, не маючи достатньо інформації про Т. Шевченка, планував видати статтю «о южнорусском языке», в листі до Я. Головацького від 1 липня 1843 р. просив «дещо в тім помогти». Зокрема, він сподівався отримати в користування літературу, якої «не маю (виділено нами. – І. Р.), наприклад, книжки: повісті Г. Квітки, стихотворенія Гулака-Артемовського, Т. Шевченка «Кобзар» і «Гайдамаки», Котляревського «Енеїда» і пр.»³⁰. І. Вагилевич згадав про Т. Шевченка наприкінці своєї статті «Замітки о руській літературі» в газеті «Дневник руський» в 1848 р. (ч. 5, 6, 8), що стала першим нарисом нової української літератури в Галичині. Т. Шевченкові було присвячено невеликий абзац після «творителя літератури руської» І. Котляревського, П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка, О. Бодянського, А. Метлинського, М. Костомарова, Є. Гребінки та багатьох інших письменників. «Т. Шевченко, знакомитий поет, – зауважив І. Вагилевич, – издав свої вірші ..., в котрих повно ревного чутя...», а його поеми розкривають «великий талант драматичеський»³¹. Водночас Я. Головацький в 1843 р. високо оцінив поезії в «Кобзарі», що показують «глибоке чувство і дар прекрасного народного вислову ...»³².

Очевидно, діячі «Руської трійці» усвідомлювали поетичний талант Т. Шевченка, були знайомі з деякими його творами, але навряд чи мали в руках перше видання «Кобзаря» 1840 р. Вони практично не бачили в Шевченковій діяльності історичну роль, яку він відіграв як основоположник української літературної мови, що заклав міцні підвалини модерної національної літератури, а в ширшому значенні – національно-політичної самосвідомості українців. Пристрасна поезія Т. Шевченка будила національні почуття, давала бачення майбутнього України, але для освічених галичан була маловідома до смерті автора, стала поширюватися в краї на початку 1860-х рр. з появою народо-вської течії, що виникла під визначальним впливом українських громадівців з Наддніпрянщини, в т. ч. колишніх кирило-мефодіївців. Перше друковане видання творів Т. Шевченка в Галичині вийшло друком 1867 р. у Львові³³. Характерно, що, не маючи оригіналів «Кобзаря», упорядники робили помилки в тексті, помилково приписували письменнику авторство поезії «Ще не вмерла Україна».

У свою чергу, кирило-мефодіївці в 1840-х рр. мали певну інформацію про «Руську трійцю» і твори галицьких письменників. П. Куліш не пізніше 1841 р. якоюсь мірою мав уявлення про діяльність «Трійці». Він читав принаймні уривки з «Русалки Дністрової», що започаткувала нову українську літературу в Галичині, вміщені в альманаху «Києвлянин» М. Максимовича за 1841 р., де була надрукована також Кулішева повість «Огненний змії».

У статті М. Максимовича «О стихотворениях Червонорусских» містилася висока оцінка першого «червоноруского альманаха»³⁴. На жаль, точно не відомо, коли П. Куліш безпосередньо ознайомився з «Русалкою Дністровою», що в обхід львівської цензури вийшла в Будапешті, але факт читання ним альманаху незаперечний. У листі до О. Партицького 21 листопада 1868 р. він, розповідаючи про старовинні рукописи в бібліотеці монастиря св. Василя у Львові, вказав на джерело, звідки почерпнуто бібліографічні відомості: «Споминається про всі три рукописи в «Русалці Дністровій» 1837 року, на стр. 122»³⁵. П. Куліш мав найбільш тісні особисті зв'язки з Галичиною, починаючи з 1858 р., після ув'язнення, коли він вперше проїздом побував у Львові разом з дружиною – письменницею Ганною Барвінок.

Т. Шевченко мав уявлення про «Русалку Дністрову» зі статті М. Максимовича в альманасі «Киевлянин» 1841 р., що містила інформацію про нову українську літературу в Галичині³⁶. За свідченням П. Лукашевича, автора збірки «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни» (Петербург, 1836), що вперше містила фольклорні записи, зроблені обабіч австроросійського кордону, він разом з Т. Шевченком читав видання «Трійці». У листі до І. Вагилевича 21 вересня 1843 р. П. Лукашевич писав, що Т. Шевченко наприкінці серпня гостював у його маєтку в с. Березань на Київщині, вони читали поему «Мадей», надруковану в м. Будині (нині – Будапешт). «... Дарите насъ чистою мовою Бескедською, – зауважив адресант, – ибо вона наша прадедовська». Т. Шевченко погодився «заимствовать нѣкоторые слова и формы Ваши (галицькі. – І.Р.) ...», визнав схожість народної мови в Галичині³⁷. Вміщена в «Русалці» народна пісня «Ой, дуброво, дубровонько», можливо, надихнула автора «Кобзаря» на створення поезії «Ой, дуброво, темний гаю»³⁸. Т. Шевченко мав інформацію про галицький фольклор з збірника П. Лукашевича, поляка В. Залеського «Пісні польські і руські люду галицького» (Львів, 1833) та ін.³⁹.

М. Костомаров включив видання «Русалки Дністрової» у список джерел до своєї дисертації, присвяченої поетиці народних пісень, що була успішно захищена в 1844 р.⁴⁰. Однак у його статті, написаній в 1842 р., про літературні твори на «малоросійській» мові, про альманас «Руської трійці» не згадано, що дає підстави зробити висновок про непоінформованість на той час про вихід «Русалки». Перелічивши серед здобутків у вивченні фольклору, поряд з виданими в Росії збірками М. Цертелева, М. Максимовича, І. Срезневського, П. Лукашевича, праці галичан Вацлава з Олеська, Ж. Паулі та Й. Лозинського, М. Костомаров зауважив: «Вот и все. Тысячи драгоценных памятников народной поэзии еще

не изданы и вовсе неизвестны». На його думку, «галичане перецеголяли нас полнотою и точностью своих изданий»⁴¹. Після розгрому товариства історик, що неодноразово порушував питання про етнічну єдність Галичини з підросійською Україною, відійшов від політики, але до кінця життя цікавився національним життям у краї, мав зв'язки з галичанами. Різні статті М. Костомарова передруковували галицькі видання з 1860-х рр. («Вечерниці», «Слово», «Галичанинъ» та ін.)⁴².

З-поміж колишніх кирило-мефодіївців особисто бував у Галичині лише П. Куліш, причому неодноразово (з 1858 р.). Кулішеві контакти з Я. Головацьким тривали майже десятиліття – до остаточного розриву через ідейні розходження і скандальну полеміку в пресі в 1866–1867 рр. Я. Головацький, перейшовши на москвофільські позиції, виїхав на постійне проживання до Росії, тоді як П. Куліш відіграв особливу роль у перетворенні Галичини в центр загальноукраїнської діяльності, був рушієм українського руху в краї кінця 1860-х рр.⁴³. Він не поривав зв'язки з галичанами (хоч і суперечливі) до своєї смерті, востаннє перебував у Львові разом з дружиною взимку – навесні 1882 р. та в лютому – березні 1883 р.⁴⁴. Зв'язки з Галичиною мав і шурин П. Куліша В. Білозерський, що в 1860-х рр. листувався з галицькими народовцями, мав публікації у львівському журналі «Правда»⁴⁵. Як редактор петербурзької «Основи», у 1861–1862 рр. він публікував матеріали про національний рух у Галичині, а львівські часописи «ранніх» народовців «Вечерниці» і «Мета» в першій половині 1860-х рр. містили численні передруки з журналу, в т. ч. праць кирило-мефодіївців⁴⁶.

Однак найбільший вплив серед українських діячів на Галичину мав Т. Шевченко. Як влучно зауважив К. Студинський, «в домовинах людей привикли ми бачити смерть, а між тим з домовини Шевченка (помер у 1861 р. – І.Р.) виростало буйне, українське життя»⁴⁷, що з особливою силою проявилось в Галичині, з її конституційними можливостями для національного руху. Постанова Т. Шевченка стала символом українства в краї, зокрема Шевченківські вечори регулярно відзначалися у Львові та в головних містах Галичини ще з середини 1860-х рр., набрали рис культу, іменем поета було названо Літературне товариство ім. Шевченка у Львові 1873 р., пізніше – наукове (НТШ), тощо. На зламі XIX–XX ст. українська громадськість краю почала увічнювати ім'я Т. Шевченка в пам'ятниках, меморіальних дошках, назвах вулиць. Напередодні Першої світової війни пам'ятні обеліски Т. Шевченку були встановлені з ініціативи українських громад у ряді місцевостей, перший скульптурний пам'ятник-погруддя – у Винниках біля м. Льво-

ва в 1913 р. Характерно, що в наш час тільки на Прикарпатті, в Івано-Франківській області існує понад 200 пам'яток Кобзареві, – мабуть, найбільше з усіх областей України⁴⁸.

Висвітлюючи на уроках історії місце і роль Галичини в ідейних поглядах та діяльності Кирило-Мефодіївського братства, учитель повинен звернути увагу на особистісний аспект. Учням необхідно розкривати події крізь призму життя і діяльності видатних українських діячів того часу, насамперед Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова, В. Білозерського, з наддніпрянського боку, та діячів «Руської трійці», що започаткували літературу народнорозмовною мовою в краї, та її послідовників, з галицького. Пропонована тема є частиною «інтелектуальної історії» – напряму історичних досліджень, що сягає початками в XIX ст., але «нового дихання» набув наприкінці XX-го, висвітлює загальний стан індивідуальної та колективної свідомості та охоплює дослідження всієї інтелектуальної сфери. На прикладі зв'язків між провідними діячами товариства і галичанами можна усвідомити провідну роль інтелігенції в національному відродженні України XIX – початку XX ст. Висвітлення національного руху в школі для дев'ятикласників, як і наукові дослідження цієї проблеми, повинні зосередитися на інтелектуальних колах суспільства й аналізувати засоби, до яких вони вдавалися для поширення національної ідеї.

Учителю історії рекомендується широко використовувати при вивченні тематики «Кирило-Мефодіївське товариство і Галичина» міждисциплінарні зв'язки, зокрема як з українською літературою (лідери національного руху були відомими письменниками або науковцями), так і зарубіжною (вони мали зв'язки з представниками російської, польської та ін. літератур), мистецтвом (крім творів Т. Шевченка як художника, учням можна демонструвати портрети, фото тогочасних діячів тощо) тощо. У річичі сучасних вимог є ефективними активні та інтерактивні технології навчання, орієнтовані на ширшу взаємодію учнів не тільки з учителем, але й одне з одним, що уможливило різке збільшення відсотка засвоєння матеріалу, бо впливає не лише на свідомість учня, а й на його почуття, волю. Завдання вчителя полягає в опануванні новітніх методів навчання, забезпеченні систематичного контролю й корекції навчального процесу, створенні мотивації тощо⁴⁹. Історичний матеріал, засвоєний школярами під час вивчення історії кирило-мефодіївців та їх взаємин з Галичиною, матиме навчально-виховне значення в річичі усвідомлення ідеї української соборності, формування патріотизму.

Отже, в ідейних поглядах і творчості лідерів Кирило-Мефодіївського братства простежував-

ся інтерес до австрійської Галичини як невіддільної частини русько-українського простору. Діяльність кирило-мефодіївців, своєю чергою, дала поштовх розвитку українського національного руху в краї, що під час революційної «весни народів» в 1848 р. став на шлях політизації. На уроках історії України XIX – початку XX ст. в 9 класі доцільно звернути значну увагу на висвітлення особистих зв'язків, що існували між українською інтелігенцією по обидва боки кордону між Російською та Австрійською (Австро-Угорською) імперіями та сприяли утвердженню новочасної української національної самосвідомості, духу соборництва. З успіхом це можна робити, вивчаючи історію Кирило-Мефодіївського товариства в першому розділі шкільної програми «Українські землі у складі Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.».

¹ В сімдесяти роковини Кирило-Методіївської справи // Грушевський М. С. Твори: у 50 т. / редкол.: П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. Львів, 2007. Т. 4. Кн. 1. С. 52.

² Історія України. Всесвітня історія. 5–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Затверджена наказом МОН України від 07.06.2017. № 804. С. 57.

³ Сарбей В. Г. Національне відродження України // Україна крізь віки: у 15 т. / за заг. ред. В. А. Смолія. Київ, 1999. Т. 9. С. 19, 20.

⁴ Кирило-Мефодіївське товариство: У 3-х т. / упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко. Київ, 1990. Т. 3. С. 180.

⁵ Львівська національна наукова бібліотека (далі – ЛННБ) ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 11 (Барвінські), од. зб. 3782 (Срезневський І. Лист до [Головацького Я.] із списком українських народних приказок. Б. м., б. д.), арк. 1, 2 зв.

⁶ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49 / видав К. Студинський. Збірник фільмологічної секції НТШ. Львів, 1909. Т. XI–XII. С. 76, 99.

⁷ В'їтка Ієремі Галки. Харків, 1840. 88 с.

⁸ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 36, од. зб. 832 («Пережитое и перестраданное», Записки Я. Головацького), арк. 15 зв., 16.

⁹ Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття. Івано-Франківськ, 2012. С. 259, 260.

¹⁰ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 36 (Головацький Я.), од. зб. 765 (Галка І. «Сава Чалий». Дія І, ява І (2 копії цього ж тексту). «Переяславська ніч», уривки з драми. Копії Я. Головацького. 1830–40-і рр.), арк. 1–12 зв., 13–24 зв., 25–37, 38–49 зв.

¹¹ Там само, ф. 36, од. зб. 766 (Галка І. «Туга», «Могила», «Пан Шульпіка» та ін. вірші, переписані Я. Головацьким. 40-і рр. XIX ст.), арк. 1–16.

¹² Там само, ф. 142 (М. Шашкевич), од. зб. 39 (Поезії Галки Є. (Костомарова М.). Автограф Я. Головацького. Б. м., б. д.), арк. 1–4.

¹³ Там само, ф. 36, од. зб. 775 (Копії віршів П. Гулака-Артемовського, А. Чужбинського, Т. Шевченка, І. Галки, Л. Боровиковського та

ін., зроблені Я. Головацьким. 40-і рр. XIX ст.), арк. 10, 11.

¹⁴ Там само, ф. 36, од. зб. 780 (Метлинський А. (Могила), «П. І. Срезневському», Галка Ієремія (М. Костомаров), «І. І. Срезневському», Боровиковський Л. «Бандурист» («На дереві жовкне по осені лист...»). 1839–1841 рр.), арк. 2.

¹⁵ Там само, ф. 36, од. зб. 775, арк. 12–17; ф. 36, од. зб. 789 (Шевченко Т. «На вічну пам'ять Котляревському», «До українського писаки», «Перебендя», з поеми «Гайдамаки» та ін. Копії Я. Головацького з кн. «Чигиринський Кобзарь и Гайдамаки. Соч. Шевченка» (С Пб., 1844) та зб. «Ластівка» (1841)), арк. 1–3, 10–11.

¹⁶ Там само, ф. 36, од. зб. 767 (Гребінка Є. «Сільське життя на Україні»). Куліш П. «Циган». Копії Я. Головацького. 30-і рр. XIX ст.), арк. 5–8.

¹⁷ Там само, ф. 19 (Вагилевич І.), од. зб. 52 (Різні чорнові записи в архіві І. Вагилевича (виписки з літературних творів, поезій та ін. Б. м., б. д.), арк. 21–22.

¹⁸ Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття. С. 260.

¹⁹ Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. / упоряд., підгот. текстів І. І. Пільгука та М. Г. Чернописького. Київ, 1965. С. 207.

²⁰ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 11 (Барвінські), од. зб. 4205 (Барвінський Олександр «Шевченкіана» – виписки з розвідок про Т. Шевченка). Б. м., б. д., 78 арк.

²¹ Там само, ф. 160 (Павлик М.), од. зб. 39 (Виписки М. Павлика поезій Т. Шевченка. Б. м., б. д.), 5 арк.

²² Там само, ф. 11, од. зб. 4210 (Барвінський Осип Виписки із «Записок о Южной Руси» П. Куліша. Б. м., б. д.), 39 арк.

²³ Барвінський О. Спомини з мого життя. Ч. I–II / упоряд. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич. Нью-Йорк; Київ, 2004. С. 85.

²⁴ Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції. Недокінчена праця. Львів, 1903. С. 101, 102.

²⁵ Середа О. Національна свідомість і політична програма раннях народовців у Східній Галичині (1861–1867). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 1999. Вип. 34. С. 205, 206.

²⁶ Ільницька Л. Кирило Студинський – дослідник зв'язків «Руської трійці» з Наддніпрянщиною в XIX ст. *Бібліографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1909–1939): напрями діяльності та постаті*. Збірник наукових праць / упорядкув. і заг. редакція текстів Л. І. Ільницької, відп. ред. М. М. Романюк. Львів, 2010. С. 198.

²⁷ Возняк М. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834–1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. Львів, 1935. Ч. I, II. С. 318.

²⁸ ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 36, од. зб. 789, арк. 4–9 зв., 12–15 зв.

²⁹ Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори / упоряд., вступ. ст. та приміт. М. Шалати. Київ, 1982. С. 263.

³⁰ Там само. С. 206.

³¹ Вагилевич І. Замітки о руській літературі. *Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст.* / упоряд., підгот. текстів І. І. Пільгука та М. Г. Чернописького. Київ, 1965. С. 169.

³² Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. С. 262, 263.

³³ Поезії Тараса Шевченка / накладомъ К. Сушкевича. Львів, 1867. Т. I. 280 с.; Т. II. 350 с.

³⁴ Нахлік Є. Пантелеймон Куліш і «Руська трійця». До проблеми ідеологічних шукань серед української інтелігенції XIX століття. Львів, 1994. С. 4, 5.

³⁵ Листи П. Куліша до Ом. Партицького з літ 1866–8 / подав К. Студинський. *Руслан*. 1908. Ч. 4. 5 (18) січня. С. 3.

³⁶ Возняк М. Шевченко і Галичина (Слід зацікавлення Шевченка Галичиною в 1843 р.). *Україна. Науковий журнал українознавства*. Київ, 1930. Березень – квітень. С. 70.

³⁷ Возняк М. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834–1934). С. 310–312.

³⁸ Стеблій Ф. Кирило-Мефодіївське братство і Галичина. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2004. Вип. 12. С. 298.

³⁹ Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття. С. 217.

⁴⁰ Стеблій Ф. Кирило-Мефодіївське братство і Галичина. С. 299.

⁴¹ Костомаров Н. Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке. *Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова / за ред. акад. М. Грушевського*. Київ, 1928. С. 43.

⁴² Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття. С. 444, 467, 468, 674 та ін.

⁴³ Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: У 2-х т. Київ: Український письменник, 2007. Т. 1: Життя П. Куліша: Наукова біографія. С. 199, 240, 245.

⁴⁴ Там само. С. 391, 392.

⁴⁵ Студинський К. Василь Михайлович Білозерський, його життєпис, «Основа» й зв'язки з Галичиною / Відбитка з «Нашої Культури». Львів, 1937. С. 14.

⁴⁶ Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття. С. 400–407, 442–448.

⁴⁷ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАІ України), ф. 362 (Студинський К. – академік), оп. 1, спр. 74, арк. 30.

⁴⁸ Пам'ятники Кобзареві на Прикарпатті: Іл. довід. / авт. проекту та упоряд. М. Косило, Б. Гаврилюк. Івано-Франківськ, 2014. 127 с.

⁴⁹ Терно С. О. Технологія формування історичних понять в учнів 9-го класу загальноосвітньої школи: Посібник для вчителя. Запоріжжя, 2001. С. 57.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барвінський О. Спомини з мого життя. Ч. I–II / упоряд. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич. Нью-Йорк; Київ : Смолоскип, 2004. 528 с.*

2. *Вагилевич І. Замітки о руській літературі. Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. / упоряд., підгот. текстів І. І. Пільгука та М. Г. Чернописького. Київ : Дніпро, 1965. С. 166–169.*

3. *Возняк М. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834–1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. Львів, 1935. Ч. I–II. 324 с.*

4. *Возняк М. Шевченко і Галичина* (Слід зацікавлення Шевченка Галичиною в 1843 р.). Україна. Науковий журнал українознавства. К., 1930. Березень – квітень. С. 66–72.
5. *Вѣтка Іереміи Галки*. Харьківъ, 1840. 88 с.
6. *Ільницька Л. Кирило Студинський* – дослідник зв'язків «Руської трійці» з Наддніпряниною в XIX ст. Бібліографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1909–1939): напрями діяльності та постаті. Збірник наукових праць / упорядкув. і заг. редакція текстів Л. І. Ільницької, відп. ред. М. М. Романюк. Львів, 2010. С. 187–206.
7. *Кирило-Методіївське товариство: У 3-х т.* / упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко. Київ: Наук. думка, 1990. Т. 3. 440 с.
8. *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49* / видав К. Студинський. Збірник фільмологічної секції НТШ. Львів, 1909. Т. XI–XII. 463 с.
9. *Костомаров Н. Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке*. Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова / за ред. акад. М. Грушевського. Київ, 1928. С. 41–52. (316 с.)
10. *Листи П. Куліша до Ом. Партицького з літ 1866–8* / подав К. Студинський. Руслан. 1908. Ч. 4. 5 (18) січня. С. 3.
11. *Львівська національна наукова бібліотека* (далі – ЛННБ) ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 11 (Барвінські), од. зб. 3782 (Срезневський І. Лист до [Головацького Я.] із списком українських народних приказок. Б. м., б. д.), 2 арк.
12. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 11 (Барвінські), од. зб. 4205 (Барвінський Олександр «Шевченкіана» – виписки з розвідок про Т. Шевченка). Б. м., б. д., 78 арк.
13. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 11, од. зб. 4210 (Барвінський Осип Виписки із «Записок о Южной Руси» П. Куліша. Б. м., б. д.), 39 арк.
14. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 19 (Вагилевич І.), од. зб. 52 (Різні чорнові записи в архіві І. Вагилевича (виписки з літературних творів, поезій та ін. Б. м., б. д.), 27 арк.
15. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 36 (Головацький Я.), од. зб. 765 (Галка І. «Сава Чалий». Дія І, ява І (2 копії цього ж тексту). «Переяславська ніч», уривки з драми. Копії Я. Головацького. 1830–40-і рр.), 49 арк.
16. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 36, од. зб. 766 (Галка І. «Туга», «Могила», «Пан Шульпіка» та ін. вірші, переписані Я. Головацьким. 40-і рр. XIX ст.), 18 арк.
17. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 36, од. зб. 767 (Гребінка Є. «Сільське життя на Україні», Куліш П. «Циган». Копії Я. Головацького. 30-і рр. XIX ст.), 10 арк.
18. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 36, од. зб. 775 (Копії віршів П. Гулака-Артемівського, А. Чужбинського, Т. Шевченка, І. Галки, Л. Боровиковського та ін., зроблені Я. Головацьким. 40-і рр. XIX ст.), 19 арк.
19. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 36, од. зб. 780 (Метлинський А. (Могила), «П. І. Срезневському», Галка Іеремія (М. Костомаров), «І. І. Срезневському», Боровиковський Л. «Бандурист» («На дереві жовкне по осені лист...»). 1839–1841 рр.), 3 арк.
20. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 36, од. зб. 789 (Шевченко Т. «На вічну пам'ять Котляревському», «До українського писакі», «Перебендя», з поеми «Гайдамаки» та ін. Копії Я. Головацького з кн. «Чигиринський Кобзарь и Гайдамаки. Соч. Шевченка» (С Пб., 1844) та зб. «Ластівка» (1841)), 15 арк.
21. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 36, од. зб. 832 («Пережитое и перестраданное». Записки Я. Головацького), 16 арк.
22. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 142 (М. Шашкевич), од. зб. 39 (Поезії Галки Є. (Костомарова М.). Автограф Я. Головацького. Б. м., б. д.), 4 арк.
23. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 160 (Павлик М.), од. зб. 39 (Виписки М. Павлика поезій Т. Шевченка. Б. м., б. д.), 5 арк.
24. *Нахлік Є. Пантелеймон Куліш і «Руська трійця»*. До проблеми ідеологічних шукань серед української інтелігенції XIX століття. Львів: Львівські новини, 1994. 30 с.
25. *Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: У 2-х т.* Київ: Український письменник, 2007. Т. 1: Життя П. Куліша: Наукова біографія. 464 с.
26. *Пам'ятники Кобзареві на Прикарпатті: іл. довід.* / авт. проекту та упоряд. М. Косило, Б. Гаврилів. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. 127 с.
27. *Поезії Тараса Шевченка / накладомъ К. Сушкевича*. Львів, 1867. Т. I. 280 с.; Т. II. 350 с.
28. *Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття*. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2012. 932 с.
29. *Середа О. Національна свідомість і політична програма раннях народолюбів у Східній Галичині (1861–1867)*. Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1999. Вип. 34. С. 199–214.
30. *Стеблій Ф. Кирило-Методіївське братство і Галичина. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2004. Вип. 12. С. 293–307.
31. *Студинський К. Василь Михайлович Білозерський, його життєпис, «Основа» й зв'язки з Галичиною / Відбитка з «Нашої Культури»*. Львів, 1937. 16 с.
32. *Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції*. Недокінчена праця. Львів, 1903. 146 с.
33. *Терно С. О. Технологія формування історичних понять в учнів 9-го класу загальноосвітньої школи: Посібник для вчителя*. Запоріжжя, 2001. 60 с.
34. *Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАІ України)*, ф. 362 (Студинський К. – академік), оп. 1, спр. 74, 88 арк.
35. *Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я.* Твори / упоряд., вступ. ст. та приміт. М. Шалати. Київ: Дніпро, 1982. 368 с.
36. *В сімдесяті роковини Кирило-Методіївської справи // Грушевський М. С. Твори: у 50 т. / редкол.: П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.* Львів, 2007. Т. 4. Кн. 1.
37. *Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст.* / упоряд., підгот. текстів І. І. Пільгука та М. Г. Чернописького. К., 1965. 652 с.